

Література.

1. Базилук А. В. Тіньова економіка в Україні: монографія / А. В. Базилук, С. О. Коваленко. – К.: НДЕІ Мінекономіки України, 1998. – 206 с.
2. Богачев В. И. Кто создал теневою экономику в Украине / В. И. Богачев // Рабочая газета Украины. – 23 апреля 1997. – № 61.
3. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Губський Б. В. – Київ, 2001. – С. 83–85.
4. Николаев И. Теневая экономика: причины, последствия, перспективы / И. Николаев // Общество и экономика. – 1998. – № 6. – С. 31–49.
5. Склефани Ф. Социально-политические изменения, делинквентность и организованная преступность в России и на Украине // Государство и право. – 1995. – № 6. – С. 18–29.
6. Сото Э. Де Иной путь. Невидимая революция в третьем мире / Э. Де Сото. – М.: Catallaxy, 1995. – 320 с.
7. Шнайдер Ф. Теневые экономики: размеры, причины роста и следствия / Ф. Шнайдер, Д. Энсте // Аргументы и факты. – 2001. – № 17. – С. 6.

УДК 338.2:330.341.1

Володимир Марущак, Олександр Токарчук

ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО ПЛАНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Стаття розкриває тему державного планування в регулюванні економічних відносин. У статті на основі історико-логічного аналізу обґрунтовується можливість і необхідність державного планування ринкової економіки, показуються реальні можливості використання планування в стабілізації господарських відносин, передбачаються інноваційні види державного планування, використання яких у стані підняти на новий рівень державно-правове регулювання розвитку суспільства.

Ключові слова: державне планування, господарська діяльність, ринкова економіка, зобов'язальне планування, планове регулювання, планова діяльність, економічне налагодження.

ційних механізмів державного регулювання розвитку ринкової економіки.

У державному управлінні досліджень відносно державного планування економічної діяльності та його інноваційних форм бракує.

Метою даної статті є обґрунтування об'єктивності та доцільності державного планування в регулюванні ринкової економіки на засадах використання інноваційних форм і методів державного планування врегулюванні економічної діяльності.

В останні роки поступово посилюється увага до питань планування і його можливостей регулювання ринкової економіки через сферу державного управління [1]. Уявляється, що це не випадково, оскільки планування в своїх різноманітних формах і видах має істотний імпульс впливу, яким можна і необхідно скористуватися для розвитку соціально-економічних відношень, від вивчення досвіду зарубіжних розвинених країн до вироблення власної планової стратегії в ринковій економіці. Це дасть можливість об'єктивно будувати механізм державного управління в рамках його необхідного і достатнього впливу на ринкову економіку, уникаючи його необґрунтованого втручання в економічні процеси.

Аналізуючи досвід розвинених країн з ринковою економікою, слід відзначити, що вони досить ефективно використовують планування для підтримки стабільних і оптимальних темпів розвитку економіки. При цьому, не треба сприймати планування, як встановлення певних показників в економічній діяльності окремих підприємств так і держави в цілому. Саме планування значно більш широке явище, ніж ця вузька частина планування. До планування, окрім розробки прогнозів, програм, довгострокових, середньострокових, оперативних планів, треба відносити ті дії, що спрямовані на досягнення певних результатів чи певного стану, і котрі проробляються заздалегідь. Такі дії можуть не носити явно вираженого планового характеру, але разом з тим, є плануючими діями. Встановлення розмірів податків, мита, норм амортизації, облікових ставок, квот і аналогічних нормативів, що затверджуються державою, та інших своєрідних нормативів, слід розглядати як планові дії, а більш конкретно як нормативні планові акти. Їх правомірно відносити до планових актів, оскільки вони є суттю формування певного стану економіки і формування певної поведінки суб'єктів економічної діяльності.

Не ставлячи прямих планових завдань, але плануючи зміни умов економічної діяльності, держава може досить активно стимулювати суб'єктів підприємництва. Таке планування є непрямим плануванням.

Планування в провідних розвинених країнах є важливим важелем державного управління і правового регулювання економікою. Ними накопичений достатньо великий досвід використання індикативного планування в ринковій економіці. І цей досвід є позитивним, оскільки ці країни мають стабільну економіку і високий життєвий рівень населення. Слід відзначити, що планування є закономірним результатом розвитку матеріального виробництва і важливим важелем його розвитку. Тільки відхід від діючих стереотипів з планування, і перехід до планування як форми об'єктивізації економічних процесів може зробити його справжнім фактором розвитку держави. Рух України через ринкові реформи повинен увібрати в себе усе те найкраще, що є в досвіді зарубіжних країн, у тому числі і досвід індикативного планування, оскільки це дає можливість забезпечити ріст економіки.

Останнім часом український уряд бере курс на прогнозування і програмування соціально-економічного

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Перехід до нового типу економічних відносин ставить цілий ряд проблем з удосконалення державного управління і правового регулювання соціально-економічних відношень. Ілюзія щодо ринкової економіки з її механізмами саморегулювання призвели до невірної практики державного управління і неефективного правового регулювання. Неврахування об'єктивного характеру функціонування соціально-економічних процесів привело до кризових явищ і нестабільності ринкового господарства в республіці. У сучасний період держава ставить питання ефективного економічного розвитку. Все це припускає пошук іннова-

розвитку. Історичний досвід показав, що директивне або авторитарне планування – не варіант для подальшого розвитку економіки, що необхідно шукати нові форми планової діяльності. Поки що відновлення планування іде в формі розробки, прийняття і реалізації державних програм. Разом з тим, програми – це частина планування, і вони не відтворюють загальної картини економічного розвитку. Вони, як правило, не системні, не взаємопов'язані між собою, носять частковий характер.

Зупинимось на деяких інноваційних формах державного планування, які характерні для ринкової економіки та можуть забезпечити її сталий розвиток.

Такою формою планування є зобов'язальне планування. Таке планування припускає, що сторони в ньому виступають як соціальне рівні партнери. У відносинах інтереси сторін поєднуються через їх погодження тому в основі їх відносин лежить плановий договір, де предметом виступають не передача майна іншій особі, дарування та інше, а виконання планового завдання або планових показників. Але в даному випадку досягається консенсус між інтересами держави і суб'єкту господарської діяльності. З одного боку, держава (або його орган) шляхом договору надає правову силу своїм діям, роблячи їх обов'язковими, але погодженими, а з іншого – плановий договір захищає суб'єкта господарської діяльності від свавілля держави.

В зобов'язальному плануванні вступ в планові відносини повинен бути вільним. Ініціатива планування може йти від будь-якої сторони, але це не зобов'язує іншу сторону вступити в планові правовідносини. Вони можуть виникнути на основі вільного волевиявлення сторін. Тому йдеться про формування ринку планування, де сторони можуть пропонувати свою господарську діяльність в певних параметрах свого функціонування. Такий підхід може докорінно змінити інвестиційну політику. Держава буде не просто сплачувати гроші чи додавати пільги суб'єктам господарської діяльності, а мати економічно-обґрунтований захід з кінцевими прогнозованими результатами. Це значно знімає недолік тендерної системи, коли задля виграшу суб'єкти пропонують нижчу ціну, але при цьому страждає якість і порушуються технології. Державі потрібно не дороге або дешеве, а якісне на основі економічно обґрунтованих затрат. В такому разі бюджетні кошти не будуть марнуватися. Специфіка цього ринку – його суб'єкти: держава або його органи та суб'єкти господарської діяльності. І взаємовідносини на цьому специфічному ринку будуть визначатися попитом і пропозицією на планову діяльність. Все це не виключає того, що в законодавстві можуть бути визначені ті виняткові випадки, коли держава матиме право не тільки ініціювати відношення, але і зобов'язати суб'єкта підприємницької діяльності до укладення договору з державою. Але ця обов'язковість повинна гарантувати законодавче дотримання прав і інтересів суб'єкту господарської діяльності. Йдеться про те, що обов'язковість укладення планового договору визначається не на умовах державного органу, а на умовах погодження умов укладення планового договору.

Зобов'язальне планування позбавлене основних недоліків як директивного, так і індикативного планування. Тут знижується жорстка детермінованість волі держави стосовно суб'єкта підприємницької діяльності, планові рішення примушені прийматися зважено, інакше прийдеться нести відповідальність не тільки конкретному державному органу, але і його керівникові. В той же час знімається недолік індикативного планування. Стаючи стороною в плановому договорі, суб'єкт підприємниць-

кої діяльності вже не може ігнорувати волю держави, в зручний для себе момент змінити свою лінію поведінки і т. ін., адже в протилежному випадку виникає його відповідальність перед державою. Це, в свою чергу, змусить суб'єктів господарської діяльності серйозно підходити до своїх взаємовідносин з державою, зважуючи свої можливості при вступі в планові відносини. Можливий скептицизм про вільний вступ в планові відносини не має під собою основи. Держава в будь-якій країні – це колосальний ринок споживання товарів і послуг. Ринок стабільний, привабливий і пріоритетний. Тому суб'єкти підприємницької діяльності безумовно зацікавлені в ньому. Але щоб потрапити до нього повинні бути цивілізовані правила участі в ньому, що виключають протекцію і хабарництво. Тому зобов'язальне планування є бар'єром для цих негативних явищ.

Наявність планової функції держави вимагає організаційного утворення, що спеціалізовано б займалися плановою діяльністю. Така констатація одразу викликає запитання всесильного держплану радянських часів. Але, по-перше, йдеться не про таку структуру, яким був держплан. По-друге, багато розвинених країн мають свої планові органи, які мають міцну апаратну структуру. Основною функцією такого органу повинно бути формування ринку планування. Його функціонування вимагає розвитку всіх форм планування (прогнозування, програмування, перспективного і середньострокового планування, територіального, галузевого і т. ін.) і збалансованості на цій основі всіх соціально-економічних процесів. Такий орган був би центром розробки нормативної бази ринку планування і методичним центром планової діяльності. Як державний орган, що реалізує таку найважливішу функцію, як планування, він повинен мати державно-владні функції. Чисто правова функція - видання нормативного матеріалу з питань планування. Такий орган повинен представляти уряд на ринку планування. Тому йому слід надати право укладати договори на виконання програм, бути інвестуючим органом з планових контрактів, привертати науково-дослідні структури до укладання національних, територіальних, трудових, галузевих, матеріально-технічних і інших балансів, до розробки прогнозів і державних програм розвитку, створювати ради по різноманітним питанням соціально-економічного розвитку країни. Звідси ясно, що між функціонуванням такого органу і колишнім Держпланом є істотна різниця. Йдеться про наявність державного органу, який еластично регулює економічну систему і забезпечує стабільність і динамізм розвитку економіки.

Одним з варіантів удосконалення державного регулювання соціально-економічних процесів є засноване на планових засадах економічне налагодження. Такого засобу регулювання економікою у нас немає, та й у інших держав, мабуть, теж. Щоб в принципі зрозуміти про що йдеться мова, має сенс провести аналогію з технічною наладкою, що широко відома скрізь. Коли іде реконструкція підприємства, то відбувається зміна в технічному оснащенні і міняється технологічний процес. Але коли все готово, з'являються налаштовані люди, що перевіряють всі вузли, відпрацьовують весь технологічний ланцюг виробництва і запускають його в хід, тобто їх задача полягає в усуненні тих недоліків, що були припущені будівельниками, конструкторами, технологами й іншими. Завдяки їм виробництво оживає і працює як здоровий організм. У нас у зв'язку з переходом до ринкової економіки замінили вузли в господарському механізмі, але забули про те, що кожний вузол повинен бути налагодженим на спільну роботу.

Економічне налагодження не припускає різкої зміни державного регулювання. Як засіб впливу, вона пропонує планомірний пошук вузьких місць в економіці. Слабка ланка піддається зміні, але не сама по собі, а у зв'язку з іншими примикаючими до неї елементами. Після того, як слабкий елемент починає функціонувати більш-менш нормально, налагодці піддається той елемент, який на налагодження виявляє найбільш негативний вплив. І так поступово по всьому ланцюгу. В підсумку весь механізм починає працювати більш-менш злагоджено. Після цього починається друге, третє коло налагодження і так до тих пір, поки господарський механізм не вийде на рівень ефективного функціонування. Коли господарський механізм розбалансований, що відповідає нинішньому положенню речей в економіці, і проблем в ньому більш ніж достатньо, то економічній налагодці повинні підлягати самі суттєві проблеми стабілізації економіки. Тому в цьому напрямку повинні концентруватися організаційні, фінансові, наукові, матеріальні потужності, які б забезпечили прорив і наступ на кризові явища і створювали стабілізуючий початок економічного розвитку. Не стримування проблеми по всьому фронту і постійне латання дір в економіці може призвести до стабілізації, а наступ на нестабільність на вузькій дільниці з розвитком успіху ушир і вглиб економічних процесів. При такому підході метою регулювання є не тільки окремий елемент економіки, а господарський механізм в цілому. Добре налагоджений окремий його елемент вже сам по собі буде благотворно впливати на систему в цілому, об'єктивно розкриваючи недоліки в певних сферах, а отже і створювати можливості їхнього усунення.

Економічне налагодження – це універсальний засіб впливу на господарський механізм, який має широкі потенційні можливості як на рівні макроекономіки, так і мікроекономіки. Рішення глобальних економічних процесів не виключає, а припускає рішення конкретних проблем окремих суб'єктів господарювання. Невдачі окремих підприємницьких структур здебільш пов'язані з тим, що балансування в стихії ринку ґрунтується на особистому баченні ситуації, обсягу знань і розумінні законодавства, особистому досвіді, якості управлінських рішень, що приймаються, далеко не завжди відповідають реальному положенню речей. Звідси і трагедії як дрібних, так і великих суб'єктів підприємницької діяльності. Використання економічне налагодження надає можливість суб'єкту підприємницької діяльності не тільки виявити основний недолік у своїй роботі, але і жити конкретні міри з відновлення порушеної рівноваги.

До інноваційних форм державного планування можна віднести ринкове планування в фінансовій сфері, що застосовується у ФРН. Федеративна Республіка Німеччина є державою, що користується плануванням як регулятором економічних процесів. Воно також, як і в Японії, має індикативний характер, але, разом з тим, має свої особливості. І основна його особливість полягає в тому, що воно ще більш індикативне і тому називається «контурним» або «рамочним» плануванням, оскільки в його основі лежать «цільові проєкції» економічного розвитку республіки. До них прив'язані найважливіші заходи економічної і фінансової політики держави. Середньострокові проєкції діють за принципом ковзного планування, бо щороку конкретизуються і продовжуються на рік. Їх показники не обов'язкові для державних структур і бізнесу, але в них фіксуються у кількісному вираженні ті глобальні цілі економічної і фінансової політики держави, до яких вона прагне в період, що планується, виходячи з економічної ситуації

на ринку і засобів, що є в його розпорядженні. Цільові проєкції є орієнтиром державним структурам, бізнесу, соціальним партнерам в розробці їх програм і рішень, що ними приймаються.

Центральною ланкою системи німецького планування є фінансове планування. Федерація і землі в межах своєї компетенції повинні складати фінансові плани на п'ятирічний термін, в яких прибуткова і видаткова частини повинні бути взаємопов'язані і збалансовані між собою. Таким чином, можливості і потреби національної економіки координуються у масштабі держави, дозволяючи перспективу обґрунтувати реаліями фінансових можливостей в її досягненні. Середньострокові фінансові плани дозволяють пов'язувати пріоритети за терміновістю досягнення поставлених цілей з загально-економічними фінансовими можливостями.

Особливе місце в системі фінансового планування займає Рада фінансового планування як орган добровільного співробітництва зацікавлених сторін. До неї входять міністри економіки і фінансів, представники земель, общин і Німецького федерального банку. До її компетенції відносяться: 1) розгляд питань, пов'язаних з проведенням економічної політики, необхідної для підтримки стабільного рівня цін, високого рівня зайнятості, збалансованого підходу до зовнішньоекономічної діяльності; 2) питання кредитування планів [1, с. 223]. Таким чином, державний бюджет тісно узгоджується з бюджетною структурою різноманітних адміністративних рівнів. Самі ж фінансові плани опрацьовуються Міністерством фінансів і затверджуються урядом. В силу вони вступають після їх розгляду бундестагом і бундесратом. Частиною фінансового планування можна вважати інвестиційні програми, що складаються галузевими міністерствами і подаються Міністерству фінансів. «Інвестиційні програми поділяються за терміном і роками і щороку можуть коректуватися і доповнюватися» [1, с. 224]. Фінансове планування забезпечує базу державного бюджету, що включає в себе: федеральний бюджет, бюджети федеральних земель, загальних і общинних спілок, а також спеціальні бюджети.

Державне планування в ФРН засновується на Законі «Про підвищення стабільності» 1967 року і комплексі законів про фінансову реформу, що вступили в силу з 1970 року і забезпечили більш тісну координацію федеральних, земельних і комунальних органів. Планування являє собою довгострокове і середньострокове регулювання національної економіки по забезпеченню збалансованого розвитку процесу виробництва і стабільності темпів економічного зростання. Цільові показники державного планування визначаються у вигляді валового національного продукту, капіталовкладень в економіку, загального індексу цін та інших макроекономічних величин, при цьому вони не розподіляються по галузях і економічних регіонах, а передбачається вибіркоче регулювання деяких галузей.

Ці форми є не єдиними, які є в арсеналі планування. Ми можемо говорити про облогове планування, оборонне (антикризисне) планування, штурмове планування, планування з плаваючим горизонтом й інші, які по суті не осмислені і не розроблені, але мають великий потенціал регулювання економіки і її розвитку.

☞ Державне планування ринкової економіки у вигляді індикативного планування є важелем регулювання економічних процесів у розвинутих країнах.

Розвиток ринкової економіки потребує від держави інноваційних форм планування економічної діяльності. Такою новою формою виступає зобов'язальне плану-

вання. Воно є компромісом вирішення конфлікту інтересів між публічною і приватною сферою суспільства в економічній діяльності.

Зобов'язальне планування означає формування ринку планування, де сторони можуть пропонувати свою господарську діяльність в певних параметрах свого функціонування.

Література.

1. Мамутов В. К., Чувпило О. О. Господарське право зарубіжних країн / В. Мамутов, О. Чувпило. – К. : Ділова Україна, 1996. – 683 с.

УДК 321.011:323.1

Галина Никитюк

НЕЗАЛЕЖНА ДЕРЖАВА ЯК ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті визначено роль незалежної держави у формуванні національної ідентичності українського суспільства, розкрито взаємозв'язок держави та національної ідентичності.

Ключові слова: незалежна держава, національна ідентичність, державні інституції, державна політика.

Постановка проблеми

Україна увійшла у нове тисячоліття незалежною державою, що активізувало необхідність вирішення основних проблем, серед яких – й формування власної національної ідентичності, яка є обов'язковою умовою для здійснення суспільно необхідних реформ та модернізації держави з метою її подальшого утвердження як політичної спільноти на шляху демократичного розвитку. Не викликає сумніву взаємообумовленість зв'язку державотворчих процесів та національного самовизначення. Незалежна держава в сучасних умовах постає вагомим чинником конструювання спільного ідентифікаційного простору, де вона має бути не тільки «модератором» суспільних перетворень, а й активним учасником об'єднувальних процесів українського суспільства, інструментами якої є механізми та напрями державних практик. Тому, саме цей аспект набуває особливої актуальності в державному управлінні.

Дана проблематика є прерогативою наукових досліджень як зарубіжних (Б. Андерсон, Р. Брубейкер, Ю. Габермас, Е. Гіденс, Е. Сміт та ін.), так і вітчизняних (С. Здіорук, Г. Касьянов, А. Колодій, В. Кремень, В. Крисаченко, В. Лісовий, О. Майборода, Л. Нагорна, М. Розумний, М. Степико, В. Трощинський, М. Шульга та ін.).

В сучасному науковому дискурсі національна ідентичність аналізувалася здебільшого в філософській та політичній площинах, проте залишається малодослідженою в аспекті державного управління. Відтак, потребує наукового з'ясування роль незалежної

держави як інституціональної основи національної ідентичності українського суспільства в сучасних умовах.

Метою статті є визначення ролі незалежної держави у формуванні національної ідентичності українського суспільства, розкриття взаємозв'язку держави та національної ідентичності.

За роки незалежності українська держава як головний актор конструювання національної ідентичності все ще не створила необхідних умов для формування єдиного соціокультурного простору. З одного боку, для формування національної ідентичності в Україні є всі необхідні умови: власна держава, унікальна, відмінна від інших, мова, спільна економіка, єдині юридичні права, культурна самобутність, національна ментальність. З іншого – вітчизняні та зарубіжні дослідження фіксують недостатній рівень розвитку в українському суспільстві міжетнічної, мовної, культурної, міжконфесійної та політичної толерантності і єдності. Відповідно до даних соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України (2002–2012 рр.) простежується тенденція до збільшення респондентів, які «не пишаться», що вони є громадянами України (6,6% і 7,9%), «скоріше не пишаться» (11,5% і 14,1%), і зменшення тих, хто «дуже пишється» (10,1% і 7,7%) [13, с. 644]. Така тенденція аж ніяк не сприяла процесам державотворення. Одним з виявів цієї тенденції є низька національна самосвідомість населення, яке в тому числі «складається з великої російської меншини (понад 20% громадян) і ще більшої групи русифікованих українців (приблизно 30% населення)» [3, с. 136]. За своїми ціннісними орієнтаціями остання група, відмінна від росіян й україномовних українців, не сприяє формуванню національної ідентичності й тим самим ускладнює процес утвердження української незалежної держави. Також перешкоджають формуванню політичної нації в сучасній Україні пасивна позиція громадян, звичка до державного патерналізму; мовно-культурна різноманітність населення; економічна, політична, соціальна нестабільність, нова суспільна стратифікація.

Процес формування національної ідентичності в Україні ускладнюється й регіональною диференціацією. Відмінність між різними регіонами полягає, насамперед, у світоглядно-ціннісних орієнтаціях, рівнях національної самосвідомості. У кожного регіону своє бачення й тлумачення історичних подій, що впливає з набутого історичного досвіду, коли регіони перебували у складі різних держав та імперій. На думку деяких дослідників, у XXI столітті східні й західні українці увійшли, по суті, двома націями, одна з яких – домодерна, інша – вже перебуває в добу націоналізму.

Такі суперечності є основою для маніпулювання українською свідомістю, втягування в політичні ігри, переосмислення шляхом трактування «по-своєму» окремих сторінок історії, які по-різному сприймаються в регіонах України. Застереження свого часу щодо означеного висловив В. Липинський. Так, він писав: «Маючи в своїй нації і Схід і Захід, ми мусимо, коли хочемо бути нацією, ці два напрями під гаслом єдності та індивідуальності нашої національної в собі весь час гармонізувати». Без такої гармонізації «ми гинемо як нація»: підпадаєм – не завойовані ніколи чужою державою, а завжди власним внутрішнім розладом». Передбачаючи наслідки подібної державної політики «гинемо, покарані» за «невиконання того завдання», яке «дано тільки нам», бо ці дві нації, «загарбуючі нас в час слабкості душі нашої, сусідки – одна по своїй східно-православній, друга – по своїй західно-католицькій ексклюзивнос-

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми